

УДК 930.2(4)“652”:94(477.83/.86)“18/19”

[doi](#)

“МИ ТАКОЖ ПРИЙШЛИ З ГАЛИЦЬКОГО ПРАЛІСУ ПРЯМО В РИМ”, АБО ПОДОРОЖІ АНТИЧНИМИ ПАМ’ЯТКАМИ ЯК ЕТАП РОЗВИТКУ ГАЛИЦЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ХІХ – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТ.

Анастасія БАУКОВА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра археології та історії стародавніх цивілізацій,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: anastasiya.baukova@lnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1636-981X*

Проаналізовано розвиток подорожей пам’ятками культури античних греків та римлян у середовищі галицької інтелігенції у ХІХ – першій третині ХХ ст. Це був час, коли паломництво до культових християнських споруд та центрів поступається позиціями цілком світському відвідуванню музеїв, місць розкопок та ключових пам’яток культури Середземномор’я. Розвиток залізниць та налагодження логістичних маршрутів, збільшення освітньої потреби та підвищення економічної потуги галицької інтелігенції сприяли тому, що подорожі пам’ятками Італії ставали все частішим явищем та ознакою міського способу життя. Одночасно активізації процесів та піднесенню рівня загальної обізнаності в питаннях античної культури сприяли й публікації спогадів із поїздок та поширення використання поштівок як пам’яток із мандрів.

Ключові слова: подорожі, туризм, Рим, античність, Галичина, інтелігенція, Е. Булянда, І. Франко, М. Грушевський, Я. Окуневський, класична археологія.

Подорожі від найдавніших часів були важливим видом виробничої та пізнавальної діяльності людини. Із плином часу, а особливо з встановленням сталих, зручних шляхів сполучення та забезпечення безпеки пересування, подорожі стали й способом підвищення рівня освіченості.

Ідеї античної цивілізації, на підставі яких сформувалася європейська культура, з початком Просвітництва стали частиною навчальних програм усіх навчальних закладів. Розвиток археологічних досліджень на території Італії сприяли формуванню мережі музейних колекцій античних матеріалів, які поступово ставали доступними для суспільства. Спочатку

у навчальному процесі використовували малюнки та літографії античних матеріалів. Згодом, із розвитком технологій та їх доступності, в публікаціях все частіше використовували фотографії з виставкових залів провідних музеїв чи видатних пам'яток. А з розвитком залізничного сполучення мешканці різних європейських країн отримали можливість самостійно ознайомитися з музейними колекціями та місцями розкопок. Без сумніву, в Італії, Британії, Франції, Німеччині така практика розвивалася ще динамічніше.

Еліти та середній клас суспільства Австро-Угорщини теж були включені в ці процеси. Мандрівки до Європи і відвідування пам'яток античної культури, на відміну від паломництва до святих місць, були важливою ознакою світського життя і в лексиконі галичан все частіше “паломник” замінювався на “турист”, а “подорож” впевнено конкурувала зі словом “паломництво” в спогадах та різних газетних публікаціях. Очевидно, що відвідання Ватикану з релігійною метою було доброю нагодою для ознайомлення з античними архітектурними залишками в Римі. Саме так туризм із приєднанням Галичини до Австро-Угорщини став системою формування культури та світогляду.

Значення та види туризму, як і розвиток захоплення античною культурою в житті галичан були предметом кількох попередніх досліджень [Баукова, 2015, с. 187–198; Голик, 2014, с. 77–85; Лиман, 2021, с. 24–32; Литвин, 2008, с. 88–93; Масик, 2018–2019, с. 435–448; Стецюк, 2015, с. 394–415], однак у цій статті йтиметься про відвідання пам'яток культури античних Греції та Риму.

На початку ХХ ст. в польському педагогічному і науковому середовищі існувало чітке переконання, що вивчення римської історії є необхідним для розуміння загальної історії людства. Г. Марковський зазначав, що належне розуміння історії людства, а, властиво, таких явищ як розвиток християнства, кількарізних відроджень культури та розвиток гуманізму, класицизм, а згодом і фашизм, можливе при доброму опануванні римської історії. Пізнання римської культури є також необхідним для подальшого розвитку цивілізації та культури західноєвропейської. Без знайомства з початками цієї цивілізації, римськими, а ще ліпше грецькими джерелами шкідливо впливає на поступ європейської цивілізації, може його уповільнити [Markowski, 1930, s. 30].

Якщо проаналізувати кар'єру університетських викладачів, які працювали в гуманітарному напрямку, то майже в кожного за плечима були подорожі і стажування у провідних європейських археологічних інститутах.

Як правило, античні пам'ятки відвідували перебуваючи на стажуванні, лікуванні чи як весільна подорож.

Способом заповнення освітньої потреби могли б слугувати музеї, однак у Львові не існувало репрезентативних колекцій античних старожитностей чи гіпсових відливів стародавніх статуй. Едмунд Булянда зазначав, що “потреби таких збірок не треба обґрунтовувати, про це свідчать такі міста як Рим, Афіни, Париж, Лондон, Берлін, Мюнхен тощо, тобто міста, які мали вдосталь оригінальних творів. А в Польщі під тим кутом погляду стан є далеким від ідеалу”. Це також було підставою для налагодження регулярних відряджень студентів Львівського університету і працівників католицької капітули на наукові стажування до Греції чи Італії. Тривалість таких поїздок була різною: від кількох місяців до кількох років. Е. Булянда наголошував, що молодий дослідник, доктор у галузі історії стародавнього мистецтва мусить виїхати щонайменше на два роки на навчання за кордон. Залежно від напрямку досліджень та індивідуальних особливостей цієї людини місцем відрядження може бути університет чи об'єкт для самостійного дослідження. Якщо існує потреба вивчення збірок мистецтва, то абсолютно необхідним є довше перебування в Греції, та в Італії. І другою болячкою Польщі Е.Булянда називав відсутність польських наукових установ та шкіл у тих двох країнах. Такі школи “мали всі цивілізовані народи” (італійці, греки, французи, англійці, американці, голандці, румуни, фіни та інші) і тільки поляки не мали.

Навіть через сто років після публікації статті, слова Е. Булянди є актуальними. Він зазначив, що практика короля Станіслава Августа, який скеровував будівничих до регіонів поширення грецької культури для навчання архітектури, була найкращою, адже де ще вчитись цьому ремеслу? Перебування в Афінах та вивчення стародавньої історії цього міста дає змогу історику краще розуміти праісторію Польщі. Як можна поважно говорити про вивчення архітектури, історії малярства та скульптури, мистецтва, топографії, етрускології поза Римом? Е. Булянда підкреслював, що найліпше зорганізовані інститути в університеті, ідеальний професор, найвище слово, найкраща фотографія, найвидатніша книжка не замінять одного з афінських чи римських музеїв [Bulanda, 1930, s. 47].

Подорожі до Греції були ускладнені відмінністю різних пам'яток, що впливала з їх розташування на Балканах, островах Егейського моря чи в Малій Азії. Із обґрунтувань необхідності утворення польських дослідницьких відділів у Греції та Римі можемо відзначити той фактор, що відвідання пам'яток та місць розкопок в Афінах і на островах

пов'язано з труднощами подорожей, а вивчення римської спадщини потрібно для спеціалістів з історії архітектури, архівної справи, істориків, дослідників сучасного мистецтва, адже відвідання цих об'єктів значно розвивають мистецький та естетичний смак.

Цікаву інформацію про Рим залишив Ярослав Окуневський у своїх “Листах з чужини”. Якщо не зважати на майже столітню різницю в часі, то багато в чому спостереження автора є актуальними і сьогодні. Я. Окуневський відзначив, що італійська суспільна ієрархія вміє “...рахувати ладно, по жидівськи. Ти, вірний паломнику плати, ти туристо, коли тобі забаглося закоштувати неба італійського плати! Десь інші народи торгують виробами свого промислу і гроші тим для себе добувають, Італія торгує своєю минувшиною і торгує своїм вічно синім небом. Під синім небом гарний старосвітський музей – то Італія з'єдинена... Про збори ватиканські з їх причудесними творами старогрецького ти староримського іскуства, про бібліотеку ватиканську, про церкви ті монументальні, пречудні, говорити не буду. У кого лише воля і охота, у кого і крейцарі є в мошонці, най іде, нехай дивить і нехай подивляє. Варто! – Ватикан з усім тим, що до него приналежить, разом із тими великоліпними церквами, то музей над музеями. Але і нічо иньше як музей. – Хто душі там шукав, хто серце своє віруюче хоче загіртіти той най тікає, най хорониться у яку сільську церковцю деревляну, най там шепче свою щирю молитву до Всевишнього на небесах. До Риму нехай він не їде. Порожно тут та холодно у тих великоліпних церквах; так порожно, що аж мороз по спині перебігає. Лиш ледії англійські швиндаються із своїми стільчиками, що їх можна дістати за 20 центів у церковного портієра тай біноклями образи оглядають, то знов товсті німці з червоними пиками, та червоними Ваедскерами в руках. А все те діється так безжєнадно, так свєбєдно, начє тут не святині Божі, а музей на показ!” [Окуневський, 1902, с. 155–157]. Стан занепаду віри Я. Окуневський окреслив наприкінці листа: “І нагадалися мені слова мого дядька, що деканом є, і крилошанські відзнаки вже носить. Коли вертався він із Риму, а їздив туди з нашими руськими паломниками, ми стрілися у Відни. Що ж вуйку, що там, та як там у Римі? Ет, прости мені Господи се, що кажу, але там у Римі загубив я кавалок тої щирої мужицкої віри, яка у мене була. Жаль мені, бігме Боже, жаль, що я туди їхав, та ще і своїх мужиків возив” [Окуневський, 1902, с. 158]. Не зважаючи на трагізм ситуації, подорожі, як і в сучасному світі, допомагали позбутися стереотипів і побачити позитивні сторони свого рідного краю.

Власне досліджуваний період став розквітом різного роду путівників та карт. Ця традиція мала глибоке коріння в античності, але

наприкінці XIX ст. стала загальнопоширеною. Важливо, що саме з видання путівника по Риму у 1614 р. краківським друкарем Францішком Цезари під назвою “Pielgrzym włoski, albo krótkie Rzymu i miast przedniejszych włoskich opisanie” розпочинається історія видання туристичної літератури в Речі Посполитій. Значення цьому факту надає те, що путівник по Варшаві став другим за хронологією і побачив світ у 1648 р. Цей путівник був перекладом книжки відомого архітектора Андрея Палладіа про пам’ятки Риму. Ф. Цезари натомість додав до цього твору розлогі і важливі передмову і закінчення, у яких вміщено практичну інформацію про шляхи подорожі, ночівлі і використовувані в дорозі валюти [Ziarkowski, 2016, s. 269]. Можна припустити, що цей путівник не був так поширений, як беккері.

Я. Окуневський зазначив, що беккер це “путівник, без якого не пускаються в дальшу дорогу, однак Русини, що пильно читають свої часописи, знають Беккера хочби з того, що сими часами фейлетон одної часописи був заповнений описом якоїсь подорожі, а властиво перекладом із тої книги” [Окуневський, 1902, с. 159]. Карл Беккер дотримувався формату путівників, написаних англійським письменником Джоном Мюрреєм. Беккери були надійними, їхні факти були правдивими, мандрівників вели до визначних місць найвигіднішим маршрутом. Від попередньо знаної продукції беккери відрізнялись тим, що в співпраці з Wagner & Debes, видавці надавали не тільки найкращі в світі карти, часто кольорові, але й вміщували чудові плани палаців, церков, садів, музеїв і замків, а також деякі незвичайні плани, панорами альпійських хребтів та інші подібні види [Wind, 1975]. Саме це, у поєднанні з доступною ціною, робило беккери привабливими для туристів і справжнім проривом серед аналогічних видань. Путівники по Італії та прилеглих островах у період 1867–1913 рр. перевидали 14 разів (німецькою, англійською, французькими мовами) і кожне видання доповнювалося докладними описами, зокрема й описами пам’яток та музеїв, які варто відвідати, з докладним описом представлених матеріалів.

Путівник і провідник внаслідок великого обсягу інформації був дуже важливим доповненням подорожей. На цьому наголошував і Едмунд Булянда, говорячи, що інакше можна згубитися в морі пам’яток.

Другим важливим аспектом подорожей, пов’язаним із видавництвом, стало розповсюдження поштових листівок із видами пам’яток історії, культури та архітектури, на підставі яких теж можна реконструювати маршрути галичан.

Простежити, скільки саме вихідців Галичини відвідувало Італію чи пам’ятки грецької культури з огляду на об’єктивні причини доволі

складно. Однак відомо, що в 1929 р. Італію відвідало 1 221 000 польських громадян [Kłysz, 2010, s. 182] і можна припускати, що якась частина з них були галичанами. Саме тому основним джерелом ознайомлення з місцями класичної культури ставали публікації спогадів, просвітницькі лекції та заняття в навчальних закладах, передусім – лекції професорів та доцентів Львівського університету.

Завдяки колекції діапозитивів Музею історії Львівського університету можна встановити, що в тогочасній Галичині (?) існувало Міжнародне товариство (з невизначеною поки назвою), яке принаймні в 1895 р. організовувало поїздки на острів Делос, Елевсін та в Олімпію. Про те, що Товариство мало стосунок до Галичини, може свідчити той факт, що фотозвіт про цю подорож у вигляді діапозитивів увійшов до колекції ілюстрацій “Загальних лекцій” (“Powszechny wykład Uniwersytecki”) і їх використовували для просвітницьких лекцій.

Також серед діапозитивів є зображення античного театру в Арлі, пам’яток Алжиру, Тунісу, фотографії виставкових залів музеїв Франції, Італії, Народного музею у Варшаві.

Важливими для нашого дослідження є спогади Михайла Грушевського та Івана Франка про спільну подорож до Риму, яка мала вплив на подальшу творчість та діяльність обидвох істориків. У листі до Агатангела Кримського І. Франко написав, що “несподівано для самого себе, провів три тижні у компанії професора Грушевського, подорожуючи містами Італії” [Франко, 1986, с. 242]. За словами М. Грушевського, після загальних зборів Наукового товариства імені Шевченка, від відчував себе надзвичайно втомленим і вирішив “намовити Франка” скласти йому товариство. Через декілька днів, 7 квітня 1904 р. вони удвох вирушили зі Львова. В Італії мандрівники відвідали Венецію, Рим, Флоренцію, а на зворотному шляху залишилися на декілька днів у Відні. Результатом цієї подорожі став лист І. Франка до своєї дружини, Ольги Франко, який згодом став відомий як есе “Римські враження”. Автор порівнює себе і професора Грушевського з двома готами, які колись прийшли до Риму. “Одного разу – так розповідає авторитетна особа “Летючих листків” – прийшли до Рима два готи. Вони прийшли прямо із своїх пралісів, зодягнені в грубі бичачі шкури, голови у них були прикрашені справжніми волячими рогами, із величезними дерев’яними дрючками в руках, і хотіли оглянути оком варвара чуда вічного міста. Великим дітям природи не зовсім пощастило. Вони зайшли до шинку в сутеренах, де так приємно сидіти в прохолоді, попивали зі смаком дешеве вино – фраскати чи цінцано (я вже не знаю, якому сорту вони надають перевагу); після того як вдосталь випили і, на свій лад, повеселішали та розпочали

справжню бійку, потовкли все, що билосся, і коли, нарешті, з'ясувалося, що вони зовсім не знайомі з такою інституцією, як плата і навіть для цього не мали потрібних дрібних грошей, то їх привели перед суддю, закрили у ще прохолоднішому, але менш затишному карцері, відібрали у них їхні шкури та дрючки й вигнали з Рима. Ті два готи – перші готи, які хотіли здобути Рим і при цьому жалюгідно потерпіли крах – приходять мені на думку, коли я із проф. Грушевським бродив по Риму. Висловлюючись фігурально, ми також прийшли із галицького пралісу прямо в Рим, радше щоб втекти із нашого любого пралісу і його приємностей та серед старих каменів і бронзових скульптур трохи заспокоїти розладнані нерви, ніж справді вивчати Рим. Ми бродили то по церквах і музеях, то без жодного плану по вулицях і площах, оглядаючи залишки минулого і спостерігаючи нове, сучасне життя італійської столиці, не піддаючись надто враженням, але і не закриваючи очей на кожне велике видовище, на кожну красу” [Франко, 1904]. Як і у випадку Я. Окуневського, спогади І. Франка містять таку інформацію, таку критику, яка актуальна і через 100 років. Наприклад, І. Франко звернув увагу на “той факт, що музей функціонував у різні дні лише частково. Так що хто сьогодні оглядає колекцію картин і античні скульптури, той не може бачити одночасно єгипетський, етрусський відділи музею і лоджії. Ми підраховали: щоб оглянути весь Ватиканський музей, треба мати 5 лір (без необхідної додаткової мідної монети). Є в цьому, мабуть, і певний педагогічний смисл, щоб люди могли спокійніше і довше оглядати відповідні експонати і відділи музею, а не пробігали галопом по залах. На жаль, цей похвальний намір має той недолік, що в музеї нема добрих і докладних каталогів, описів і навіть номерів на більшості експонатів. Крім того, надто часто робляться перестановки експонатів, а тому відвідувача-новичка одолює “приємне” почуття, ніби він знаходиться в густому пралісі. За півроку пильного відвідування, коли ознайомишся з усіма найважливішими експонатами, то це почуття, можливо, зникне” [Франко, 1986, с. 551]. Але, на жаль, мало хто міг дозволити собі піврічне перебування в Римі. Таким частковим принципом відвідання досі “тріщать” музеї в Неаполі чи в Помпеях, коли окремі вілли працюють не щоденно і не в години роботи заповідника.

Подорожі допомагали конструювати порівняльні орієнтири, були джерелом здобуття відомостей. Для української інтелігенції подорожі були практичною можливістю представити себе та українців світу та пізнати сам світ. І. Франко писав: “Ми шукали слідів і образів наших любих варварів й серед руїн античного мистецтва, зокрема, скульптури. Неможливо було нам оглядати германські і слов'янські обличчя на

величезних рельєфах колони Траяна – для цього потрібне було б рихтування навколо всієї колони. На статуї вмираючого гладіатора, якого Сенкевич оспівав у своєму “Quo vadis?” як прототипа поляків, мій супровідник, вчений історик і антрополог, знайшов в типажі обличчя більше фінських, ніж слов’янських рис. Довше і в глибшій задумі ми стояли перед скульптурою галла, який вбиває себе біля трупа своєї дружини. Це дійсно могутній твір, пройнятий справжнім, великим людським трагізмом” [Франко, 1986, с. 551]. До речі, не загубитися в Римі І. Франку та М. Грушевському допомагав вже згаданий бедекер.

Опис подорожі 1904 р. до Італії, залишений М. Грушевським, є докладнішим і містить цікаві історичні довідки. Разом з іншими описами подорожей до цієї країни, що відбулися 1908 р. та 1911 р., есе увійшло до збірки “По світу” [Грушевський, 2008]. Важливим є також те, що М. Грушевський відсилав своїй дружині та дочці листівки з видами пам’яток, які відвідував. Ця традиція подорожування практично зникла в сучасних реаліях.

Описавши враження від відвідання *Forum Romanum* (який вражав його подібністю до кладовища республіканського Риму), Колізею (який викликав іронію від враження кількістю бажаючих і легкістю отримання індульгенції), та решток інших форумів, М. Грушевський закликав читача відвідати Пантеон словами: “Коли наскутить дивитися на каліцтво пам’яток античної старовини – на сі фрагменти мурів, бази колон, позабирані з місця й попереношені бозна-куди стовпи, фризи, статуї – всі сі недогризки часу, які оглядаємо з цікавістю й жалем, як слабкі натяки на те, що воно було колись, – і захочеться подивитися на щось хоч трохи ціле, не до кінця покалічене, нема іншої ради, як піти подивитися на Пантеон. Се найкраще захована й найкраща пам’ятка античного будівництва, яка нам лишилася в Римі та, мабуть, і на цілім світі” [Грушевський, 2008.] На *Via Appia* подорожні “оглянули гробницю Цецилії Метелли, відкриті археологічними розкопками 1851 р. фундаменти будівель, залишки склепінь, надгробків та інтересні останки римської оселі (*villa Lugari*). Артистичних річей взагалі тут нема що шукати – по них треба йти до музеїв; по ліпше заховані останки монументальних будівель – до Пантеону, Форуму, Колізею; по пам’ятки домашнього побуту – до Помпеїв. Аппієва дорога – се цвинтарище античного римського життя, повне меланхолійної краси і почуття спокою й спочинку”, писав М. Грушевський.

Згодом Іван Труш теж згадував: “*Via Appia*, яку я малюю, дуже цікава. Повно тут надгробних пам’ятників. Що крок, то бачиш новий гріб, новий монумент або якусь руїну здалеку. Тут при дорозі трава, а з неї на

кожному місці стирчить якийсь гзимс, то колюмна, то мармурова статуя виглядає – там знов рештки якихось хат, то знов в траві лежить статуя без голови та рук. Має оно свою поезію – но як тяжко з того усього зробити пейзаж, щоби відповідав вражінню, якого зазнає чоловік, що проводить на Via Appia!”

Варто наголосити, що в міжвоєнній Польщі неодноразово робили заклики поживати відвідання Риму та інших пам’яток на території Італії з метою культивуації ідей республіки та використання найкращих здобутків античної культури для відбудови незалежної польської держави. “Усі визнають, що поїздка до зарубіжних країн з високою культурою є безцінним засобом духовного збагачення. Для поляка найважливішою подорожжю, безперечно, є духовна подорож країнами класичної культури”, – писав Й. Клейнер у 1929 р. Саме цей період став часом реального втілення на практиці латинської сентенції “Historia magistra vitae” і часом наголошення на тому, що справжня культура Польщі базується на дуальності та рівноправ’ї польської та латинської мови (а отже і культури).

Описи подорожей, згадки та “листи з чужини” – усе те, що сьогодні ми б назвали тревелблогами, виконували важливу функцію не тільки формування пам’яті, а й світогляду не тільки конкретного мандрівника, а й цілого суспільства. Не маючи таких глибоких знань із мнемотехніки і фізики, роботи людського мозку загалом, із часів Геродота та Піффея створювалися описи подорожі для того, щоб описати передусім час. Ця неочевидна обставина впливала на здатність запам’ятовування в читачів та визначала їхню здатність мислити вищими категоріями. Саме тому на шпальтах галицької преси регулярно з’являлися описи подорожей, а І. Франко та М. Грушевський залишили ті спогади, які розкривають світ античної культури очима українського інтелігента. Спогади М. Грушевського вдвічі цінніші, бо на момент поїздки до Риму цей автор мав досвід поїздок у межах трьох імперій – Російської, Османської, Австро-Угорської і міг порівняти логістику подорожі по обидва боки Дніпра. Однак ця тематика виходить за межі запропонованого дослідження, як і подорожі з метою створення колекцій старожитностей. Львівська преса, кварталники та інша періодика (“Filomata”, “Eos”, “Kwartalnik klasyczny”, “Przegląd klasyczny”, “Światowit”, “Młody Obywatel”, “Wiadomości Archeologiczne”, “Записки Наукового Товариства імені Шевченка”, “Gazeta Lwowska”, “Kurjer Lwowski” та ін.) ставали майданчиками для публікації повідомлень та звітів про подорожі містами Греції та Риму і тим самим розширювали обрії пізнання галицької інтелігенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баукова Анастасія. “Роман в археології, або галицький вимір широкого захоплення античністю (XVIII ст. – 30-ті роки XX ст.)”. *Археологічні дослідження Львівського університету* 19 (2015): 187–198.
2. Голик Роман. “Серед карт й путівників: краєзнавство, відпочинок і туризм в рецепції галичан XIX – першої половини XX ст.” *Краєзнавство* 1 (2014): 77–85. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/kraj_2014_1_77
3. Грушевський Михайло. *По світу. З подорожніх вражень*. Режим доступу: https://shron2.chtyvo.org.ua/Hrushevskiy/Po_svitu_Z_podorozhnykh_vrazhin.pdf?
4. Лиман Сергій. “Туризм з чорнилом і папером: наукові подорожі до Франції в третій чверті XIX століття викладачів Київського університету св. Володимира”. *Матеріали методологічного міждисциплінарного Інтернет-семінару “Дозвілля та туризм у постнекласичній перспективі” (Полтава, 3 грудня 2020 р.)*. Полтава, 2021. 24–32.
5. Литвин Надія. “Розвиток масового туризму у Польщі у XIX – першій половині XX ст.” *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* 17 (2008): 88–93.
6. Масик Роман. “Туризм у східній Галичині в міжвоєнний період: Історико-економічний аспект”, *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*, 19–20 (2018–2019): 435–448.
7. Окуневський Я. *Листи з чужини, т. II*. Львів, 1902. Режим доступу https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/45/%D0%9E%D0%BA%D1%83%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%AF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2._%D0%9B%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8_%D0%B7_%D0%A7%D1%83%D0%B6%D0%B8%D0%BD%D0%B8._1902.pdf
8. Франко Іван. *Зібрання творів: У 50 т. Т. 50. Листи (1895–1916)*. Київ, 1986.
9. Франко Іван. *Римські враження*. Режим доступу: <https://www.i-franko.name/uk/Misc/1904/RymVrazhennja.html>
10. Bulanda Edmund. “Organizacja studium archeologii i historii sztuki starożytnej za granicą i u nas”. *Kwartalnik Klasyczny* IV/1–2 (1930): 43–47.
11. Klejner J. “Znaczenie tradycji klasycznej dla Polaka”. *Filomata* 2 (1929): 66–69. Режим доступу: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/126848/edition/137071/content>
12. Kłysz Piotr. “Z historii zagranicznego ruchu turystycznego w Polsce”. *Badania Fizjograficzne. R. I, Seria A – Geografia Fizyczna (A61)*. 181–190. Режим доступу: <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/6609fa0e-a226-4906-827f-7f8044877bc6/content>

13. Markowski Hieronim. “Kilka uwag i życzeń, dotyczących nauki języka łacińskiego w gimnazjach”. *Kwartalnik Klasyczny* IV/1–2 (1930): 1–30. Режим доступу: <https://bcu.lib.uni.lodz.pl/dlibra/publication/54424/edition/47510/content>
14. Opaliński Dariusz. “Z bedekerem po zaborach. Podróż w dawnych przewodnikach turystycznych”. *Podróż i literatura 1864–1914*. Warszawa, 2008.
15. Wind Herbert Warren. *The house of Baedeker*. 1975. Режим доступу: <https://www.newyorker.com/magazine/1975/09/22/the-house-of-baedeker>
16. Ziarkowski Dominik. “Najstarsze polskie przewodniki jako źródła do dziejów turystyki”. *Z dziejów wychowania fizycznego, sportu i turystyki w Polsce i w Europie*. Częstochowa, 2016. 265–279.

REFERENCES

- Baukova Anastasia. “Roman w arkheologii abo halytskyi wymir shyrokooho zakhoplennia antychnistiu (XVIII st. – 30-ti roky XX st.)”. *Arkheolohichni doslidzennia Lvivskoho Uniwersytetu* 19 (2015): 187–198. (in Ukrainian).
- Bulanda Edmund. “Organizacja studium archeologii i historii sztuki starożytnej za granicą i u nas”. *Kwartalnik Klasyczny* IV/1–2 (1930): 43–47. (in Polish).
- Franko Ivan. *Rymski vrazhennia*. <https://www.i-franko.name/uk/Misc/1904/RymVrazhennja.html> (in Ukrainian).
- Franko Ivan. *Zibrannia tvoriv: U 50 t. T. 50. “Lysty (1895–1916)”*. Kyiv, 1986. (in Ukrainian).
- Holyk Roman. “Sered kart i putivnykiv: kraieznavstvo, vidpochynok i turizm w retseptsii galychan XIX – pershoi polovyny XX st.”. *Kraieznavstvo* 1 (2014): 77–85. http://resource.history.org.ua/publ/kraj_2014_1_77 (in Ukrainian).
- Hrushevskiy Mykhailo. *Po svitu. Z podorozhnykh vrazhin* https://shron2.chtyvo.org.ua/Hrushevskiy/Po_svitu_Z_podorozhnykh_vrazhin.pdf? (in Ukrainian).
- Klejner J. “Znaczenie tradycji klasycznej dla Polaka”. *Filomata* 2 (1929): 66–69 <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/126848/edition/137071/content> (in Polish).
- Kłysz Piotr. “Z historii zagranicznego ruchu turystycznego w Polsce”. *Badania Fizjograficzne. R. I, Seria A – Geografia Fizyczna (A61)*. 181–190. <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/6609fa0e-a226-4906-827f-7f8044877bc6/content> (in Polish).
- Lyman Serhii. “Turizm z chornylom i paperom: naukovi podorozhi do Frantsii v tretii chverti XIX stolittia vykladachiv Kyivskoho universytetu sv. Volodymyra”. *Materialy metodolohichnoho mizhdyscyplinarnoho Internet-seminaru “Dozvillia ta turizm u postneklasychnii perspektyvi” (Poltava, 3 grudnia 2020 r.)*. Poltava, 2021. 24–32. (in Ukrainian).

- 144 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2021. Випуск 25
- Lytvyn Nadia. “Rozvytok masovoho turizmu u Polshchi u XIX – pershii polovyni XX st.” *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist* 17 (2008): 88–93. (in Ukrainian).
- Markowski Hieronim, “Kilka uwag i życzeń, dotyczących nauki języka łacińskiego w gimnazjach”. *Kwartalnik Klasyczny* IV/1–2 (1930): 1–30. <https://bcul.lib.uni.lodz.pl/dlibra/publication/54424/edition/47510/content> (in Polish).
- Masyk Roman. “Turyzm u skhidnii Galychyni v mizhvoiennyi period: Istoryko-ekonomichnyi aspekt”. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho Universytetu* 19–20 (2018–2019): 435–448. (in Ukrainian).
- Okunevskiy Ya. *Lysty z chuzhyny* II. Lviv, 1902. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/45/%D0%9E%D0%BA%D1%83%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%AF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2_%D0%9B%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8_%D0%B7_%D0%A7%D1%83%D0%B6%D0%B8%D0%BD%D0%B8_1902.pdf (in Ukrainian).
- Opaliński Dariusz. “Z bedekerem po zaborach. Podróż w dawnych przewodnikach turystycznych”. *Podróż i literatura 1864–1914*. Warszawa, 2008. (in Polish).
- Wind Herbert Warren. *The house of Baedeker*. 1975. <https://www.newyorker.com/magazine/1975/09/22/the-house-of-baedeker> (in English).
- Ziarkowski Dominik. “Najstarsze polskie przewodniki jako źródła do dziejów turystyki”. *Z dziejów wychowania fizycznego, sportu i turystyki w Polsce i w Europie*. Częstochowa, 2016. 265–279. (in Polish).

Стаття: надійшла до редакції 23.08.2023
прийнята до друку 10.10.2023

“WE ALSO CAME FROM THE GALICIAN PRIMEVAL FOREST STRAIGHT TO ROME” OR TRAVEL TO ANCIENT MONUMENTS AS A STAGE IN THE DEVELOPMENT OF THE GALICIAN INTELLIGENTSIA IN THE 19TH – THE FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURIES

Anastasiya BAUKOVA

Ivan Franko National University of Lviv,

Department of Archaeology and History of Ancient Civilizations,

1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,

e-mail: anastasiya.baukova@lnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-1636-981X

The article analyzes the development of travel to the cultural monuments of the ancient Greeks and Romans among the Galician intelligentsia in the 19th – the first third of the 20th centuries. It was a time when pilgrimages to religious Christian buildings and centers gave way to the purely secular visit to museums, excavation sites and key monuments of Mediterranean culture. The development of railways and the establishment of logistics routes, the increase in educational needs and the increase in the economic power of the Galician intelligentsia contributed to the fact that trips to the sights of Italy became an increasingly frequent phenomenon and a sign of the urban lifestyle. At the same time, the publication of memories from trips and the spread of the use of postcards as souvenirs from travels contributed to the activation of processes and raising the level of general awareness of issues of ancient culture.

Key words: travel, tourism, Rome, antiquity, Galicia, intelligentsia, E. Bulanda, I. Franko, M. Hrushevskyi, Ya. Okunevskyi, classical archaeology.